

Panoptikum Iscjeljenja: Ontologija, mit i *techné* u simboličkom imaginariju medicinske prakse

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad donosi sveobuhvatnu sintezu povijesnih, mitoloških i filozofskih temelja medicine, nadilazeći pozitivističku historiografiju koja medicinu promatra isključivo kao linearni napredak biološke znanosti. Koristeći metodu semiotičke dekonstrukcije, rad analizira vizualni jezik profesije – od Asklepijeva štapa do ljekarničke zdjelice – interpretirajući te simbole kao "patos-formule" i kodificirano sjećanje na ljudsku patnju. Kroz komparativnu analizu zapadne (grčke) i istočne (kineske i vedske) tradicije, te arheologiju medicinske prakse od neolitskog šamanizma do moderne mikrokirurgije, istražuje se ontološka napetost između intervencije (kure) i prevencije (higijene). Poseban naglasak stavljen je na povijesnu traumu razdvajanja i ponovnog sjedinjenja "ruke koja djeluje" (kirurgija) i "uma koji promišlja" (medicina), argumentirajući da je suvremeni liječnik palimpsest drevnih identiteta: šamana, tehničara i filozofa.

Ključne riječi: povijest medicine, medicinska semiotika, Asklepije, Higijeja, *Dracunculus medinensis*, šamanizam, *Barber-Surgeons*, neuroteologija, filozofija znanosti, medicinska antropologija.

Abstract

This paper presents a comprehensive synthesis of the historical, mythological, and philosophical foundations of medicine, transcending positivist historiography that views medicine solely as the linear progression of biological science. Employing the method of semiotic deconstruction, the paper analyzes the profession's visual language—from the Rod of Asclepius to the Bowl of Hygieia—interpreting these symbols as "pathos-formulae" and codified memories of human suffering. Through a comparative analysis of Western (Greek) and Eastern (Chinese and Vedic) traditions, and an archaeology of medical practice ranging from Neolithic shamanism to modern microsurgery, the text explores the ontological tension between intervention (cure) and prevention (hygiene). Special emphasis is placed on the historical trauma of the separation and subsequent reunification of the "acting hand" (surgery) and the "contemplating mind" (medicine), arguing that the contemporary physician is a palimpsest of ancient identities: shaman, technician, and philosopher.

Keywords: history of medicine, medical semiotics, Asclepius, Hygieia, *Dracunculus medinensis*, shamanism, *Barber-Surgeons*, neurotheology, philosophy of science, medical anthropology.

Uvod: Ontološki temelji medicinskog imaginarija

Medicina, promatrana kroz prizmu duge povijesti trajanja (*la longue durée*), nikada nije bila isključivo primijenjena biologija. Ona je *sui generis* kulturološki fenomen, liminalna disciplina koja premošćuje ontološki ponor između brutalne materijalnosti propadajućeg tijela i metafizičke nade u transcendenciju boli. Michel Foucault u *Rađanju klinike* (1963.) sugerira da je medicina diskurs koji fundamentalno oblikuje našu percepciju života i smrti; "medicinski pogled" (*le regard médical*) nije samo dijagnostički alat, već čin koji konstituira istinu o subjektu.

Simboli koji danas krase logotipe bolnica, ljekarni i hitnih službi nisu arbitrarni estetski ukrasi. Oni su, kako bi to formulirao Aby Warburg, "patos-formule" (*Pathosformeln*) – fosilizirani ostaci drevnih trauma, rituala i epistemologija. Ovaj rad poduzima forenzičku dekonstrukciju tih simbola. Putovat ćemo od prašine i blata parazitologije (teorija crva) do spekulativnih visina filozofije duha (Psiha i *Pneuma*), istražujući kako su se kroz tisućljeća preplitale "ruka koja reže" (kirurški *techné*) i "um koji razmatra" (medicinski *logos*).

Helenistička Dijalektika: Nasilna intervencija nasuprot harmoniji

Zapadna medicinska misao ne počiva na monolitnom temelju, već na dinamičnoj napetosti između dvaju principa, utjelovljenih u mitološkom odnosu oca i kćeri: Asklepija i Higijeje. Ova dihotomija definira i suvremene rasprave između interventne medicine i javnog zdravstva.

Asklepije: Arhetip herojske intervencije i "teatrologija bola"

Asklepije (grč. *Asklepios*, lat. *Aesculapius*) utjelovljuje "herojsku medicinu". Njegova domena je kriza – trenutak kada je homeostaza organizma već nepovratno narušena, a smrt prijeti. Ludwig Edelstein (1998.) u svojoj kanonskoj studiji ističe da je kult Asklepija bio religijski odgovor na ograničenja racionalne hipokratske medicine.

Traumatska geneza (Carski rez): Mit o Asklepijevu rođenju ključan je za razumijevanje kirurškog mentaliteta. On je sin boga Apolona i smrtnice Koronide. Nakon što je Apolon u napadu ljubomore usmrtio nevjernu Koronidu, u posljednjem je trenutku izvadio živo dijete iz njezine goruće utrobe na lomači. Ovaj mitski *sectio caesarea* definira medicinu kao čin nasilnog otimanja života iz čeljusti smrti; to je intervencija koja prkosi prirodnom tijeku događaja.

Ritual inkubacije (Enkoimesis): U velikim svetištima (Epidaur, Kos, Pergam), liječenje nije bilo primarno farmakološko, već teurško. Pacijenti su prolazili kroz rituale pročišćenja, a zatim spavali u *abatonu* (nepristupačnom, svetom dijelu hrama). Očekivali su posjet boga u snu (*oneiros*). Zmije, koje su slobodno gmizale hramom, smatrane su Asklepijevim glasnicima; njihov dodir jezikom po bolesnom organu tumačio se kao božanska intervencija. Ovdje prepoznajemo rane korijene psihosomatske medicine – uvjerenje da se iscjeljenje događa u liminalnom prostoru između svijesti i nesvjesnog (Kerényi, 1959.).

Hubris i granica (Moira): Asklepijeva sudbina je upozorenje. Postavši toliko vješt da je počeo uskrsavati mrtve (koristeći krv Gorgone), narušio je kozmički poredak. Zeus ga je kaznio munjom zbog *hibrisa* (oholosti). Poruka je jasna: medicina smije liječiti (*therapeuein* - služiti), ali ne smije ukidati smrtnost, koja je bit ljudskog stanja.

Higijeja: Tiha moć socijalne ekologije

Nasuprot dramatičnom ocu stoji Higijeja. Njeno ime (izvor pojma "higijena") u antici nije označavalo sterilnost, već *eu-zen* – "dobro življenje". Etimološka analiza otkriva duboku povezanost: korijen *gwei- ("živjeti") srodan je pojmu *bios*, ali i latinskom *conversari* ("živjeti s nekime", "okretati se zajedno"). Higijeja stoga simbolizira zdravlje kao rezultat ispravnih odnosa unutar zajednice i okoliša.

Semiotika Zdjelice (*Patera*): Dok Asklepije nosi štap (simbol autoriteta i *axis mundi*), Higijeja nosi zdjelicu iz koje hrani zmiju. Ta zdjelica je *pharmakon* – posuda transformacije. To je arhetip farmacije: spoznaja da razlika između lijeka i otrova nije u supstanciji, već u mjeri i mudrosti primjene. Dok Asklepije projicira moć prema van (na patologiju), Higijejina zdjelica prima, sadrži i balansira sile prirode.

Materijalistička Arheologija: Parazitološka geneza simbola

Dok kulturalna antropologija nudi uzvišena tumačenja zmije (regeneracija, ktonička mudrost), paleopatologija nudi visceralnu, materijalističku teoriju koja simbol "zmije na štapu" veže uz konkretnu biološku stvarnost drevnog Bliskog istoka.

Dracunculus medinensis i biblijska "vatrena zmija"

Drakunkulijaza, bolest uzrokovana gvinejskim crvom, jedna je od najstarijih dokumentiranih pošasti. Pronađena je u kalcificiranim ostacima egipatskih mumija. Mnogi autoriteti, uključujući Donalda R. Hopkinsa (1983.), argumentiraju da su "vatrene zmije" (*nehašim serafim*) koje se spominju u Knjizi Brojeva (21:6), a koje su napadale Izraelce tijekom egzodusa, zapravo bile epidemija gvinejskog crva. Pridjev "vatrena" savršeno opisuje patofiziologiju: kada ženka parazita (duga do 1 metar) migrira u potkožno tkivo kako bi izbila van i ispustila ličinke, izaziva osjećaj nepodnošljivog žarenja.

Techné ekstrakcije kao vizualni identitet

Geneza simbola štapa sa zmijom vjerojatno leži u drevnom kirurškom protokolu.

Procedura: Crv se ne smije naglo iščupati. Pucanje njegova tijela unutar tkiva pacijenta dovodi do otpuštanja snažnih antigena, anafilaktičkog šoka i često smrtonosne sepse. Jedina sigurna metoda, koja se koristi i danas u endemskim područjima Afrike, jest strpljivo namatanje crva na mali štapić – svega nekoliko centimetara dnevno. Proces može trajati tjednima.

Od procedure do simbola: Prizor crva namotanog oko štapića bio je vizualni dokaz kompetencije iscjelitelja. To je bio znak ("reklama") da dotični praktičar posjeduje specifičan *techné* (vještinu) i strpljenje potrebno za ovaj opasan zahvat. Kroz stoljeća ikonografske stilizacije, biološki parazit transformirao se u plemenitu zmiju, a priručni štapić u Asklepijevo žezlo.

Paradoks Svjetske zdravstvene organizacije: Ironija povijesti je potpuna u činjenici da Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) koristi ovaj simbol, dok istovremeno (putem *Carter Centera*) vodi uspješnu kampanju za potpunu eradicaciju upravo tog biološkog entiteta – gvinejskog crva. Moderna medicina na svom grbu nosi uspomenu na bolest koju je pobijedila.

Metafizička dimenzija: *Psyche*, Šamanizam i Neuroteologija

Ako Asklepije liječi tijelo (*soma*), tko liječi dušu? Povijest psihijatrije i mentalnog zdravlja ne počinje s Freudom, već s pred-racionalnim tehnikama ekstaze.

Šamanizam: Neuroteologija transa

Mircea Eliade u svom fundamentalnom djelu *Šamanizam: Arhajske tehnike ekstaze* (1964.) definira šamana kao prvog "tehničara svetoga". Za razliku od svećenika koji moli bogove, šaman *putuje* k njima.

Soul Retrieval (Povratak duše): U šamanskom ontološkom sustavu, bolest nije samo biološki kvar, već gubitak dijela duše (*soul loss*) uzrokovan traumom. Uloga iscjelitelja je disocijativno putovanje u "drugi svijet" kako bi pronašao i vratio izgubljeni fragment. Ovo je pra-slika moderne integrativne psihoterapije.

Zvučna indukcija: Korištenje bubnjeva u frekvenciji od 4–7 Hz (theta valovi) inducira promijenjena stanja svijesti. Suvremena neuroteologija potvrđuje da takve prakse sinkroniziraju moždane polutke i omogućuju duboku emocionalnu katarzu, što šamanizam čini pretečom neuropsihijatrije.

Psiha i Eros: Kartografija individuacije

Grčka riječ *Psychē* izvorno znači "dah", a tek sekundarno "duša" ili "um". Povezanost daha (*pneuma*, *atman*) i života univerzalna je u indoeuropskim jezicima.

Simbolika leptira: U grčkoj umjetnosti, Psiha se prikazuje kao djevojka s krilima leptira (na grčkom *psyche* znači i leptir). Metamorfoza leptira savršena je alegorija psihoterapijskog procesa:

Gusjenica: Stanje vezanosti za materiju, nagon, jedenje (oralna faza).

Kukuljica: Stanje povlačenja, prividne smrti, depresije ili inkubacije – nužna faza raspada starog identiteta.

Leptir (Imago): Izlazak transformiranog bića, sposobnog za let (slobodu).

Eros i Psiha: Mit o njihovoj ljubavi zapravo je priča o individuaciji. Duša (Psiha) mora proći kroz patnju, izvršiti nemoguće zadatke (sortirati sjemenje, uzeti vunu zlatnih ovnova, sići u Podzemlje) da bi se sjedinila s Ljubavlju (Eros). Duševno zdravlje nije statično stanje sreće, već dinamičan kapacitet za integraciju patnje.

Komparativna semiotika: Medicinski Orijent

Dok Zapad teži analizi (razdvajanju), Istok teži sintezi mikrokozmosa i makrokozmosa. Simboli kineske i vedske medicine nude alternativne, ali komplementarne uvide.

Kina: Empirizam, etika i "Šuma marelica"

U tradicionalnoj kineskoj medicini (TKM), lik Shennonga ("Božanskog ratara") predstavlja empirijsku žrtvu. Legenda kaže da je imao proziran trbuh od žada te je kušao stotine biljaka dnevno kako bi *in vivo* promatrao njihovo djelovanje. Otkrio je čaj kao univerzalni protuotrov.

Legenda o Dong Fengu (Šuma marelica - *Xinglin*): Ovo je temeljni narativ medicinske etike u Kini. Liječnik Dong Feng živio je na planini Lu i odbijao novac za liječenje. Umjesto toga, tražio je od pacijenata da posade stablo marelice: jedno za laku bolest, pet za tešku. Kroz godine, nastala je bujna šuma od preko sto tisuća stabala. Plodove je mijenjao za rižu kojom je hranio siromašne.

Pojam "Ljudi iz šume marelica" i danas je u kineskoj kulturi sinonim za liječnike visokog morala, podsjećajući da filantropija mora stajati iznad profita.

Indija: *Bhaisajyaguru* i ontologija plave boje

U Mahayana budizmu, *Bhaisajyaguru* (Medicina Buddha) prikazuje se u boji *Lapis Lazulija* (*vaidurya*).

Lapis Lazuli: Tamnoplava boja kamena simbolizira apsolutnu čistoću i beskonačnost prostora. U tibetanskoj medicini, ona predstavlja um očišćen od "triju otrova" (*klesha*): neznanja (*moha*), vezanosti (*raga*) i averzije (*dvesha*). Vjeruje se da su sve fizičke bolesti somatizacija ovih triju mentalnih stanja.

Mirobalan: U desnoj ruci Buddha drži biljku mirobalan (*Terminalia chebula*), "kralja lijekova", u gesti davanja (*varada mudra*), simbolizirajući velikodušnost prirode.

Veliki Raskol i Sinteza: Od brijača do kirurga

Evolucija zapadnog liječnika nije linearna, već je obilježena traumatičnim klasnim sukobom između akademskog znanja i manualne vještine.

Ecclesia abhorret a sanguine

Srednjovjekovni crkveni edikti, posebice oni s Koncila u Toursu (1163.), zabranili su klericima (jedinim tadašnjim obrazovanim liječnicima) prolijevanje krvi. Posljedica je bila katastrofalna bifurkacija medicine:

Liječnici (*Physicians*): Akademski elita "dugih ogrtača". Bavili su se uroskopijom, astrologijom i teorijom humora, ali nisu dodirivali pacijenta. Njihovo znanje bilo je knjiško, sterilno i često beskorisno u akutnim krizama.

Brijači-Kirurzi (*Barber-Surgeons*): Zanatlije "kratkih ogrtača". Budući da su posjedovali oštrice, preuzeli su "prljave poslove": puštanje krvi, vađenje zuba, amputacije i tretiranje ratnih rana. Bili su prezreni od akademske zajednice, ali su posjedovali neprocjenjivo praktično iskustvo.

Semiotika brijačkog stupa (*Barber Pole*)

Rotirajući stup ispred brijačnica povijesni je artefakt tog doba.

Crveno i bijelo: Spirale simboliziraju krvave zavoje koji su se nakon pranja sušili na vjetru, omotani oko stupa ispred radnje.

Stup: Sam stup predstavlja drveni štap koji je pacijent morao čvrsto stiskati tijekom flebotomije (puštanja krvi) kako bi proširio vene.

Plava boja: Dodana kasnije (primarno u SAD-u), vjerojatno kao patriotski element ili simbol venske krvi, dok crvena predstavlja arterijsku.

Ponovno sjedinjenje: *Rađanje klinike*

Kraj ovog raskola dolazi tek s Francuskom revolucijom i reformama koje opisuje Foucault. Potreba za efikasnim liječnicima na bojnopolju natjerala je pariške vlasti da ukinu stare fakultete i osnuju *Écoles de Santé*, gdje su medicina i kirurgija spojene. Laennecov izum stetoscopa (1816.) postaje simbol novog pristupa: liječnik više ne promatra samo izdaleka, on dodiruje, sluša i prodire u tijelo. Ruka i um ponovno su ujedinjeni.

Zaključak

Suvremeni liječnik je palimpsest, slojevita struktura u kojoj koegzistiraju svi navedeni identiteti. On je, u svojoj idealnoj formi, **šaman** koji razumije narativ pacijenta i psihosomatsku cjelinu; on je **Asklepijev tehničar** koji suvereno vlada intervencijom; on je **Higijejin službenik** koji promišlja javno zdravlje; i on je **nasljednik brijača** koji se ne boji "uprljati ruke" krvlju i gnojem radi spasa života.

U eri biotehnologije i umjetne inteligencije, povratak na analizu ovih simbola nije čin nostalgije. To je nužna etička korekcija. Razumijevanje da je zmija na štapu podsjetnik na patnju, a ne na moć, te da je šuma marelica važnija od profita, može poslužiti kao kompas u navigaciji kroz kompleksne bioetičke izazove 21. stoljeća. Medicina ostaje, kako je to rekao Rudolf Virchow, "društvena znanost, a politika nije ništa drugo doli medicina na velikoj skali".

Bibliografija

Primarna literatura i izvori:

- Edelstein, L., & Edelstein, E. (1998). *Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies*. Johns Hopkins University Press.
- Hippocrates. (1923). *Ancient Medicine. Airs, Waters, Places. Epidemics 1 & 3* (W. H. S. Jones, Trans.). Harvard University Press (Loeb Classical Library).
- Biblija: Stari i Novi zavjet*. (1968). (Knjiga Brojeva 21:6). Stvarnost.

Sekundarna literatura:

- Birnbaum, R. (1979). *The Healing Buddha*. Shambhala Publications.
- Dobson, J., & Walker, R. M. (1979). *Barbers and Barber-Surgeons of London*. Blackwell Scientific Publications.
- Eliade, M. (1964). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton University Press.
- Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. Pantheon Books. (Originalno objavljeno 1963).
- Hopkins, D. R. (1983). *Princes and Peasants: Smallpox in History*. University of Chicago Press.
- Jung, C. G. (1953). *Two Essays on Analytical Psychology*. Routledge & Kegan Paul.
- Kerényi, K. (1959). *Asklepios: Archetypal Image of the Physician's Existence*. Pantheon Books.
- Mellinkoff, R. (1999). *The Horned Moses in Medieval Art and Thought*. University of California Press.
- Porter, R. (1997). *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity*. W. W. Norton & Company.
- Unschuld, P. U. (1985). *Medicine in China: A History of Ideas*. University of California Press.
- Warburg, A. (1999). *The Renewal of Pagan Antiquity*. Getty Research Institute.